

Recenzja rozprawy doktorskiej pana mgra Bartłomieja Chyłki pt. „System małżeństwa konkordatowego we włoskim i polskim porządku prawnym”, Kraków 2022, ss. 495, napisanej pod kierunkiem ks. prof. ucz. dr. hab. Piotra Majera

1. Podstawa sporządzenia recenzji

Rada Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu Jagiellońskiego uchwałą z dnia 9 maja 2022 r. powołała mnie na recenzenta w przewodzie doktorskim **pana mgra Bartłomieja Chyłki**, którego promotorem jest ks. prof. uczelni dr hab. Piotr Majer.

Dziękując Radzie Dyscypliny za powierzenie funkcji recenzenta, wykonując powyższą uchwałę, przedkładam recenzję rozprawy doktorskiej.

2. Temat badawczy i tytuł rozprawy

Komparatystyka prawnicza rozumiana najczęściej jako badania prawno-porównawcze, w których studiuje się podobieństwa i odmienności prawa poszczególnych państw, jest niezmiennie istotnym elementem sztuki prawa. W komparatystyce prawniczej dokonuje się najczęściej porównań między różnymi systemami prawa *in genere*, a także między poszczególnymi dziedzinami czy gałęziami prawa *in specie*. Komparatystyka prawnicza może być uprawiana na jeszcze wyższym poziomie szczegółowości, a mianowicie poszczególnych „instytucji prawa” w różnych systemach prawnych. I właśnie do tego ostatniego typu komparatystyki prawniczej należy zaliczyć przedłożone do recenzji dzieło pana mgra Bartłomieja Chyłki zatytułowane „System małżeństwa konkordatowego we włoskim i polskim porządku prawnym”.

Za typowy dla recenzji rozpraw doktorskich kolokwializm można uznać stwierdzenie, że „zaproponowany przez Doktoranta temat badawczy jest niezwykle interesujący i aktualny zarówno z naukowego, orzeczniczego, jak i praktycznego punktu widzenia”. Tak jednak jest w ocenie recenzenta, gdyż badań nad małżeństwem z perspektywy różnych nauk nigdy dość,

co więcej, w dobie stosunkowo powszechnie uznawanego kryzysu instytucji małżeństwa, a zwłaszcza prób kulturowego i społecznego, a w konsekwencji także prawnego zrównania z nim innych związków międzyludzkich. Pytaniem, które należy postawić w tym miejscu recenzji, a odpowiedzieć na kolejnych stronach, jest pytanie o sens i jakość takiego ujęcia, takiego zakresu i takiej metodologii badań porównawczych.

Odnosząc się do oceny tytułu rozprawy pragnę stwierdzić, że nie podzielam niezwykle skromnej argumentacji Autora dotyczącej zastosowania słowa/pojęcia „system” w tytule. Autor wskazuje, że „niezależnie od rozstrzygnięcia czy taki system – choćby w pewnej zmodyfikowanej wersji – rzeczywiście obowiązuje w polskim porządku prawnym, przepisy konkordatów zarówno z Włochami, jak i z Polską używają właściwych systemowi fakultatywnego zawarcia małżeństwa cywilnego w wersji konkordatowej sformułowań dotyczących odpowiednia uznania skutków cywilnych małżeństwa kanonicznego oraz ich wywarcia przez małżeństwo kanoniczne” (str. 12). System to – w klasycznym ujęciu – zespół wzajemnie powiązanych elementów realizujących jako całość założone cele. Z tytułu ani z przyjętych celów i metod badawczych nie wynika w mojej ocenie dążenie Doktoranta do zdekodowania systemu małżeństwa konkordatowego w dwóch porządkach (a dlaczego nie „systemach prawnych”), a raczej – jeżeli już posługiwać się taką siatką pojęciową – „modelu małżeństwa konkordatowego”. Przy czym „model” rozumiem jako system założeń, pojęć i zależności między nimi pozwalający opisać czyli modelować w przybliżony sposób jakiś aspekt rzeczywistości.

Na stronie 11 i 12 rozprawy Autor wskazuje, że stosuje cudzysłów w odniesieniu do określenia „konkordatowe” wyjaśniając racje za tym przemawiające, jednak w tytule przekazanej do recenzji monografii cudzysłów nie występuje, co czyni przywołany fragment wywodu ze „Wstępu” niezrozumiałym, przynajmniej dla mnie.

3. Systematyka pracy

Na rozprawę doktorską pana mgra Bartłomieja Chyłki składają się: spis treści, wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie i bibliografia. Tak ukształtowana struktura pracy jest zgodna z przyjętymi standardami odnośnie tego typu opracowań naukowych, z drobnymi uwagami, o czym poniżej. Praca nie została opatrzona streszczeniem w języku obcym oraz słowami kluczami.

„Spis treści” sporządzony jest prawidłowo i estetycznie, zawiera wszystkie elementy wynikające z systematyki rozprawy doktorskiej.

„Wykaz skrótów” nie jest obszerny, przy czym Doktorant do kategorii skrótów zaliczył skrótowce, takie jak np. „AAS”, „KKKW” czy „KPK”. Skrótowce są skrótami kilkuwyrazowych wyrażen, stanowią jednak różną od skrótów kategorię, rządzącą się odrębnymi regułami językowymi, dlatego też Autor powinien zatytułować tę część pracy „Wykaz skrótowców i skrótów” i ją rozbudować.

W stosunkowo krótkim i nieproporcjonalnym objętością do zasadniczej części rozprawy „Wstępie” Doktorant zawarł elementy niezbędne w tej części pracy, co należy ocenić pozytywnie. Na tę część pracy składa się bardzo krótkie wprowadzenie w problematykę rozprawy, wyjaśnienie tytułu dysertacji, określenie przedmiotu i celów, hipotezy badawczej, metody oraz wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu. Nie zabrakło także krótkiej charakterystyki treści poszczególnych rozdziałów oraz metod badawczych. Wątpliwości powstają jednak na płaszczyźnie oceny jakości poszczególnych komponentów wstępu. Tytułem przykładu, wprowadzenie w problematykę rozprawy napisane na dwóch stronach obejmuje kilkanaście pytań. Ponadto, co budzi większy sprzeciw naukowy, jako cel napisania rozprawy Autor wskazał „zaprezentowanie instytucji małżeństwa konkordatowego”, „przedstawienie systemu małżeństwa konkordatowego” (str. 12) i „zaprezentowanie w kontekście modelowych rozwiązań włoskich polskiego systemu małżeństwa konkordatowego” (str. 13). Z jednej strony trudno uznać czysto „opisowe” cele za adekwatne do naukowego charakteru, jaki powinna posiadać rozprawa doktorska, z drugiej natomiast strony wręcz prowokujące pytanie o sens napisania rozprawy pod takim tytułem. Odrębną kwestią jest skonstruowanie wokół tak opisowych celów hipotezy badawczej „opartej na przypuszczeniu” (str. 13), a nie tezy (tez) rozprawy doktorskiej.

Zasadnicze rozważania naukowe zostały zawarte w pięciu rozdziałach, z których najkrótszy jest rozdział drugi (47 stron), zaś pozostałe mają przybliżoną objętość, tj. 80-90 stron, co oznacza, że proporcje podziału materii na rozdziały zostały w przybliżeniu zachowane z jednym rażącym wyjątkiem. Merytoryczna ocena treści poszczególnych rozdziałów pracy znajduje się w szóstym punkcie niniejszej recenzji.

Pierwszy rozdział został poświęcony genezie kościelnej i państwowej jurysdykcji nad małżeństwem, ze szczególnym uwzględnieniem „zanikania państwowej aktywności prawodawczej i sądowniczej w zakresie prawa małżeńskiego oraz skorelowanemu z nim procesowi przyjmowania tego typu działalności przez Kościół” (str. 14).

W rozdziale drugim Doktorant ukazał ewolucję stosunku Kościoła do instytucji małżeństwa cywilnego oraz tzw. systemy małżeńskie przy pomocy których państwa harmonizują różne istniejące systemy prawne, w szczególności ewentualne cywilne skutki małżeństw religijnych.

W kolejnych dwóch rozdziałach dysertacji Autor zaprezentował włoski model małżeństwa konkordatowego. W rozdziale trzecim zostały „omówione” postanowienia Paktów Laterańskich z 1929 r., zaś w rozdziale czwartym ich nowelizacja wynikająca z Konkordatu z 1984 r.

Polskie konkordatowe prawo małżeńskie jest przedmiotem „prezentacji” w ostatnim rozdziale rozprawy. Mgr Bartłomiej Chyłka zaprezentował w nim genezę przyjętych rozwiązań prawnych oraz same przepisy i poglądy przedstawicieli doktryny na ten temat. Jak podkreślił Autor, systematyka tego rozdziału jest różna od systematyki dwóch wcześniejszych rozdziałów ze względu na konstrukcję przepisów.

Ze względu na niezwykle krótki merytoryczny „Wstęp” do rozprawy, uważam, że każdy rozdział powinien zostać poprzedzony „Wprowadzeniem”, tym bardziej, że każdy rozdział rozprawy kończy się „Podsumowaniem” (co oceniam pozytywnie). Takie rozwiązanie ułatwiłoby śledzenie wywodu Autora oraz weryfikację realizacji celów badawczych oraz hipotezy (mimo iż w tym zakresie panuje nieporządek, o czym już wspomniałem).

„Zakończenie” jest niezwykle krótkim (niestety, podobnie jak „Wstęp”, nieproporcjonalnym do objętości pracy) i syntetycznym zebraniem kluczowych wniosków wpływających z rozprawy. Część z nich jest powtórzeniem wcześniejszych podsumowań, ale większość ma charakter interesującego *novum*, stanowiącego być może przyczynek do dyskusji i dalszych badań.

4. Źródła i literatura

„System małżeństwa konkordatowego we włoskim i polskim porządku prawnym” – tytuł dysertacji, a zarazem wyznaczony obszar badawczy, determinują dobór źródeł prawa, orzecznictwa, literatury przedmiotu i netografii.

Podjęta przez pana mgra Bartłomieja Chyłkę problematyka, obejmująca dwa systemy prawa państwowego (polski i włoski) oraz system prawa kanonicznego Kościoła Katolickiego wymagały wykorzystania adekwatnej bibliografii z trzech różnych „działów biblioteki”. Tak też na szczęście się stało, co świadczy o solidnej kwerendzie naukowej.

Jednoznacznie pozytywnie należy ocenić zagraniczną, przede wszystkim włoskojęzyczną kwerendę naukową (w pracy wykorzystano także literaturę w języku angielskim, francuskim i hiszpańskim), poprzedzającą napisanie recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Bibliografia zajmująca aż 53 strony recenzowanego dzieła została podzielona na dwie zasadnicze części: „I. Źródła. II. Opracowania”. Podział taki uważam za kontrowersyjny, m.in. dlatego, że Autor nie wyeksponował w nim orzecznictwa i literatury. Uważam, że zdecydowanie lepszym i adekwatniejszym rozwiązaniem byłoby zatytułowanie drugiej kategorii „Literatura”. Wątpliwości, a w niektórych przypadkach także sprzeciw recenzenta, budzi podział wskazanych dwóch kategorii na podkategorie i ich kolejność. Tytułem przykładu: nie rozumiem kolejności: „Prawo międzynarodowe”, „Prawo Unii Europejskiej” „Prawo krajowe”. Kolejność ta nie odpowiada hierarchii źródeł prawa ani we włoskim ani w polskim porządku prawnym. Zaklasyfikowanie zaś „orzecznictwa sądów polskich” do podkategorii „Prawo krajowe” w ramach „Źródła – Źródła prawa” (str. 447) jest poważnym błędem merytorycznym! Orzecznictwo nie jest w Polsce źródłem prawa (*vide* przede wszystkim Rozdział III Konstytucji RP z 1997 r.).

Wykorzystanie obszernej (wykaz bibliograficzny zajmuje 35 stron) literatury (nazwanej „Opracowania”) oceniam pozytywnie, chociaż Autor unika polemiki z przytaczanymi stanowiskami przedstawicieli doktryny i nie wykorzystuje do tego nawet przypisów.

Niezwykle szeroka literatura przedmiotu wykorzystana w recenzowanej rozprawie doktorskiej prowokuje po raz kolejny pytanie o sens jej napisania i wkład Autora w rozwój nauki z zakresu małżeństwa konkordatowego, skoro tak wielu autorów tak wiele przed Nim na ten temat napisało.

5. Ocena formalna

Kilka zdań recenzji warto poświęcić ocenie strony formalnej monografii pana mgra Bartłomieja Chyłki. Napisanie i obrona rozprawy doktorskiej jest zwieńczeniem pewnego etapu rozwoju naukowego i być może wstępem do dalszej pracy badawczej. Pragnę zwrócić uwagę na kilka kwestii związanych z warsztatem naukowym, na kanwie przedłożonego mi do recenzji dzieła.

Pan Magister posługuje się językiem prawniczym na bardzo dobrym poziomie, język i styl wywodu zasługują na uznanie. Praca pod względem redakcyjnym i technicznym jest

dopracowana. Autor jedynie powinien zastosować większe światło między tekstem a tytułami i podtytułami.

Pozytywnie oceniam wyróżnienie w systematyce rozprawy „Podsumowania” każdego rozdziału. Wspomniałem powyżej o merytorycznym znaczeniu tych części rozprawy, które ułatwiają śledzenie wywodu Autora oraz zawierają najcenniejsze fragmenty pracy. Szkoda, że Autor nie opatrzył rozdziałów „Wprowadzeniem” (lub podobnie) i wyróżnione w systematyce pracy i spisie treści – byłoby logiczniej i konsekwentniej.

Odnosząc się do przypisów i sposobu ich redagowania, należy zauważyć, że zostały one sporządzone poprawnie, zgodnie z zasadami. Autor dokonał imponującej kwerendy naukowej i wykorzystał ją najlepiej, jak umiał. Szkoda, że przypisy w recenzowanej rozprawie w dominującej liczbie przypadków wskazują jedynie na wykorzystany materiał źródłowy i ewentualnie jako miejsce przywołania przepisów i dokumentów. Autor nie wykorzystał tej formy do ubogacenia głównego wywodu o wątki poboczne czy głosy polemiczne.

6. Ocena merytoryczna

Przechodząc do kluczowej – z punktu widzenia wartości rozprawy doktorskiej – oceny merytorycznej pragnę wskazać na kilka istotnych – w mojej ocenie – kwestii.

Za słabość dzieła, determinującą w znacznej części ocenę merytoryczną, uważam brak jasno sformułowanej tezy głównej i ewentualnych tez szczegółowych rozprawy naukowej. Przypomnieć należy, że teza w rozprawie doktorskiej to pewne twierdzenie, założenie, związane z przedmiotem badań, które należy w rozprawie doktorskiej zweryfikować na podstawie przeprowadzonego studium danego zagadnienia. Podobnie – o czym wspomniałem w pkt. 2 recenzji – na słabość dzieła wpływa sposób sformułowania celu rozprawy doktorskiej, który został określony jako „zapoznanie”. Te dwa elementy w sposób kluczowy wpływają bowiem na dobór metod, przebieg badań oraz – co najważniejsze – ich ostateczne rezultaty.

Doktorant wskazał we „Wstępie” metody naukowe przy pomocy, których została napisana recenzowana rozprawa (historyczna, dogmatyczna i porównawcza – str.14). Dobór metod jest właściwy, jednak sposób ich wykorzystania należy poddać krytyce. Autor posługuje się niestety w sporej części swojej pracy „metodą opisową”, polegającą na „zaprezentowaniu” (słowo, które jest regularnie nadużywane przez Autora rozprawy) obowiązujących przepisów i stanowisk przedstawicieli doktryny na poruszane tematy. Mało w pracy jest prawdziwej dogłębnej analizy konkretnych przepisów w ujęciu systemowym z zachowaniem reguł

wykładni literalnej, systemowej i celowościowej oraz oceny własnej analizowanych (opisywanych) rozwiązań prawnych we włoskim i polskim porządku prawnym.

Odrębny akapit należy poświęcić metodzie porównawczej, w kontekście komparatystyki prawniczej uprawianej przez pana mgr. Bartłomieja Chyłkę. Jak wspomniałem w drugim punkcie recenzji, sam wybór takiej perspektywy badawczej uznaję za szlachetny i godny naśladowania. Autor podkreślił wprawdzie, że „niniejsze opracowanie nie stanowi klasycznego studium prawnoporównawczego, choć w niektórych analizach przepisów nie brakuje odniesień do przepisów omówionych wcześniej” (str. 13), jednak takie podejście do metody wywołuje sprzeciw. Po pierwsze, podział materii wydaje się najbardziej sztampowy z możliwych (zaprezentowanie w trzech następujących po sobie rozdziałach małżeństwa konkordatowego w Konkordacie Laterańskim, Konkordacie Włoskim z 1984 r. i Konkordacie Polskim z 1993 r.). Po drugie, założenie możliwości uzupełnienia luki w polskiej literaturze przedmiotu w postaci „zaprezentowania w języku polskim systemu małżeństwa Konkordatowego we Włoszech, porównanie niektórych jego rozwiązań z tymi przyjętymi w polskim porządku prawnym...”. Skoro Autor zdecydował się na ukazanie i porównanie dwóch porządków prawnych, powinien porównać możliwie wszystkie, a nie tylko „niektóre rozwiązania”. Przepraszam za dosadną krytykę tego aspektu dysertacji, ale jeśli takie założenie stawia się we „Wstępie”, to po co kompilować w jednej pracy dwa porządki prawne, skoro można napisać dwa odrębne dzieła o każdym z nich?!

Recenzowana rozprawa doktorska jest dziełem obszernym. Należy docenić ogromny wysiłek intelektualny i czasowy „zainwestowany” w sporządzenie tak obszernego dzieła. Nie istnieje w naukach prawnych przepis lub standard, który określałby rozmiary rozprawy doktorskiej. Niemniej jednak, czytając zwłaszcza dwa pierwsze rozdziały odnosi się wrażenie, że są one (przynajmniej w aktualnej formie) zbędne, gdyż nic nowego do stanu badań nie wnoszą, są jedynie dobrą kompilacją opracowań poświęconych problematyce kompetencji prawodawczej Kościoła w sprawach małżeńskich i wzajemnej percepcji instytucji małżeństwa w relacjach Kościół – państwo. O metodologicznym problemie z Autora z doborem tej materii świadczy fakt, że drugi rozdział jest o połowę krótszy od pozostałych. Kompendium wiedzy, jakie tworzą dwa pierwsze rozdziały rozprawy jest dobrze zrobione, ale na pewno nie niezbędne dla pozytywnej oceny jakości całego dzieła, a w ocenie recenzenta działa bardziej *in minus* niż *in plus*. Można było najważniejsze konkluzje z tej części pracy ująć w merytorycznym uzasadnieniu wyboru tematu badawczego we „Wstępie”.

Zestawienie polskiego i włoskiego porządku prawnego na zasadzie tytułowej koniunkcji jest jak najbardziej właściwe. Polscy „wyznaniowcy” w analizie różnych zagadnień z szeroko rozumianego prawa wyznaniowego i konkordatowego odwołują się do włoskich rozwiązań prawnych, zarówno konstytucyjnych, ustawowych, jak i prawnomiędzynarodowych (umowy Republiki Włoskiej ze Stolicą Apostolską z 1929 r. i 1984 r.). Nie może być inaczej, skoro polski ustrojodawca określając zasady relacji między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, zaczerpnął w 1997 r. z konstytucyjnych rozwiązań włoskich, a Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska podpisując w 1993 r. Konkordat czerpały z postanowień umowy międzynarodowej z 1984 r. Trudno zatem w tytułowym obszarze uprawiać komparatystykę prawniczą bez odwołań do prawa włoskiego.

O wątpliwościach dotyczących tytułu rozprawy mowa w punkcie drugim niniejszej recenzji, w tym miejscu należy odnotować brak spójności terminologicznej na poziomie tytułów poszczególnych rozdziałów. Niezrozumiała jest dywersyfikacja terminologiczna występująca w trzech ostatnich rozdziałach pracy: „Konkordat Laterański jako pierwsza kompletna redakcja systemu małżeństwa konkordatowego” (R. III), „Konkordatowe prawo małżeńskie w umowie z Villa Madama z 1984 r.” (R. IV) oraz „Prawo małżeńskie w Konkordacie polskim z 1993 r.” (R. V). W trzech rozdziałach występują zatem trzy różne pojęcia: system małżeństwa konkordatowego, konkordatowe prawo małżeńskie oraz prawo małżeńskie. Takie rozwiązanie ładnie wygląda i brzmi w języku polskim (brak powtórzeń), ale nie w języku prawniczym. Każde z tych pojęć oznacza przecież co innego, a z założeń i treści pracy raczej nie wynika, żeby tak miało być. Co więcej, w tytule rozprawy mowa jest o „systemie małżeństwa konkordatowego”. Oznaczać to może – przy fundamentalnym podejściu do języka prawniczego – że tylko jeden z trzech wskazanych rozdziałów jest zgodny z tytułem rozprawy.

Jednoznacznie pozytywnie oceniam umiejętność poruszania się przez Pana Magistra po kilku systemach prawnych. Wbrew pozorom nie jest łatwe spiąć w jednej pracy naukowej dwa systemy prawa państwowego i dwa specyficzne metasystemy prawa konkordatowego, na dodatek z uwzględnieniem elementów historycznoprawnych. Tylko dobre podstawy w postaci znajomości prawa, prawa kanonicznego i prawa międzynarodowego pozwalają na tego typu szeroką analizę. Dlatego też wspomniane różne słabości dzieła należy oceniać z tej arcytrudnej perspektywy badawczej, a nie z perspektywy klasycznego doktoratu, w którym opisano zagadnienie „A” w porządku prawnym „B”. Mając na uwadze potencjalne opublikowanie doktoratu pragnę jednak zwrócić uwagę na jeszcze jedną słabość dzieła, a mianowicie przejście

z poziomu prawa konkordatowego (nie przez wszystkich uznawanego jako odrębna gałąź albo dyscyplina prawa) na system prawa krajowego. Skoro Autor obrał za cel wyrażony w tytule ukazanie perspektywy krajowej („włoski i polski porządek prawny”) powinien dokonać zdecydowanie bardziej szczegółowej analizy petryfikacji przez małżeństwo konkordatowe prawa krajowego, nie tylko – jak w przypadku polskim – kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Przeniesienie akcentu z dwóch pierwszych rozdziałów rozprawy na ten aspekt zagadnienia byłoby zdecydowanie pożyteczniejsze z naukowego punktu widzenia, ale wymagające niewątpliwie kreatywniejszego podejścia do tematu. Multicentryczność współczesnych systemów prawnych jest wyzwaniem, któremu niejedyn naukowiec z wieloletnim doświadczeniem nie podolał.

7. Konkluzja

Zgodnie z dyspozycją zawartą w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.) przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pozwala pozytywnie ocenić ogólną wiedzę teoretyczną pana mgra Bartłomieja Chyłki w dyscyplinie nauki prawne oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem dysertacji jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Niezależnie od wskazanych w niniejszej recenzji uwag krytycznych, rozprawa doktorska pana mgra Bartłomieja Chyłki pt. „System małżeństwa konkordatowego we włoskim i polskim porządku prawnym”, Kraków 2022, ss. 495 spełnia kryteria określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1789), na podstawie której jest prowadzony przewód doktorski. Recenzowane dzieło stanowi oryginalne i całościowe rozwiązanie zagadnienia naukowego z zakresu prawa, w oparciu o bazę źródłową i trud badawczy.

Rozprawę doktorską oceniam jednoznacznie pozytywnie.

Wnoszę zatem o dopuszczenie pana mgra Bartłomieja Chyłki do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

